

SPORNÝ VÝKLAD PROBLÉMU MIERY

Július ŠVIHRAN

Vo štvrtom čísle časopisu *Organon F* z r. 2003 publikoval I. Hanzel článok pod názvom *Newton, Hegel, Marx a problém miery*. V tomto článku na základe textov uvedených autorov rozvíja Hanzel metodologické úvahy, v ktorých popri podnetných myšlienkach vyslovuje aj viaceré problematické dedukcie. Cieľom nasledujúcich poznámok je upozorniť na niektoré sporné body a naznačiť iný prístup k skúmaným otázkam.

V článku I. Hanzela sa porovnávajú myšlienky I. Newtona a K. Marxa, ako sú rozvinuté v *Matematických princípoch prírodnej filozofie* a v *Kapitáli*. Hanzel vyššie hodnotí Marxov metodologický prístup a ako osobný názor to možno rešpektovať. Pre lepšie pochopenie myšlienok oboch spomenutých autorov je však potrebné prihliadnuť na to, že zatiaľ čo Newton skúmal neživú prírodu, Marx sa venoval hlavne skúmaniu hospodárskych pomerov kapitalistickej spoločnosti 18. a 19. storočia. Okrem toho netreba zabúdať ani na stav poznatkov a situáciu vo vedných oblastiach, v ktorých títo autori pracovali. Newton nadväzoval na dedičstvo predchodcov, akými boli Descartes, Galilei, Kepler a ďalší. Matematickým spracovaním, astronomickými pozorovaniami a fyzikálnymi pokusmi sa mu podarilo poznanie v tejto oblasti nielen posunúť dopredu, ale vytvoril nový názor na pohyby slnka, planét, komét, Mesiaca a vypracoval exaktný ucelený systém, ktorý sa na dlhú dobu stal vzorom astronomického a fyzikálneho bádania a viedol k veľkým úspechom v poznávaní neživej prírody, ako aj v technickej praxi. V snahe vyhnúť sa zbytočným sporom Newton sa riadil zásadou „Hypotézy nevymýšľam“ a požadoval vyvodzovanie záverov na základe pozorovania, experimentovania a zovšeobecňovania.

V pravidlách filozofovania uvádza Newton na prvých dvoch miestach pravidlá o hľadaní príčin a aj preto považujem označovanie jeho pozície za poplatné formálnemu základu a vonkajšej miere za nedorozumenie spôsobené aspa aj tým, že v knihe, ktorá vyšla v r. 1687, považoval Newton za dôležité zdôrazniť najmä matematické princípy a dať svojmu dielu aj istý teologický rámec.

Pri charakterizovaní a hodnotení Newtonových názorov však Hanzel podľahol Hegelovmu vplyvu. Podľa Hegela zmeny v prírode ukazujú len stále sa opakujúci kolobeh, nedeje sa v nej nič nové a v tom zmysle je hra jej foriem do istej miery nudná, dejiny sú chodom svetového ducha a svetu vládne prozreteľnosť. Autor s takýmito názormi sotva mohol vystihnúť metodologické meritum Newtonovho úsilia, ktorý sa mnoho rokov intenzívne venoval skúmaniu pomerov v slnečnej sústave a aj sa mu podarilo formulovať dôležité kvantitatívne zákony. Požadovať ešte vyššie dokazovanie týchto zákonov v tej dobe zvonka od ľudí, ktorí nemajú patričnú odbornú prípravu a kvalifikáciu, vyznieva diletantsky a diletantsky vyznieva aj rozlišovanie vonkajšej a imanentnej miery bez prihliadania na konkrétne úlohy a problémy. Okrem toho je známe, že Hegel často zdôrazňoval prepojenie vonkajšieho a vnútorného.

Idealizmus a mysticizmus vytýkal Hegelovi aj Marx, ktorý upozorňoval na to, že ak sa dianie pretvorí na logické kategórie, tak v kategóriách nachádzame podstatu všetkých vecí a začneme sa domnievať, že logické formuly poskytujú absolútnu metódu, ktorá všetko vysvetľuje ([4], 98-99). Toto nebezpečie hrozí aj preto, že u Hegela logika splyva s ontológiou a metafyzikou. Marx naopak upozorňuje na to, že ekonomické kategórie sú len teoretickým výrazom spoločenských výrobných vzťahov a tieto kategórie a idey nie sú večné a absolútne – podobne ako pomery, v ktorých sú ([4], 100-101).

Istá podobnosť medzi Newtonovým a Marxovým prístupom je v tom, že obaja na základe zákonov objasňujú široký okruh javov. Aj Marx nadväzoval na predchodcov. A. Smith rozlišoval užitočnosť tovaru a jeho výmennú hodnotu a cenu tovarov dával do súvislosti s prácou či námahou, ktorá je potrebná na ich zhotovenie. Aj Ricardo vo svojom diele hovorí o tom, že práca je základom, príčinou alebo meradlom hodnoty. Marx na tieto myšlienky nadviazal, dôkladnejšie ich rozviedol a vyvodil dôsledky pre fungovanie celého ekonomického systému kapitalizmu.

Na rozdiel od gravitačného zákona, ktorý v Newtonovej formulácii vyjadruje presné kvantitatívne vzťahy platiace v celom známom vesmíre, Marxov zákon hodnoty má iný charakter. V úvode ku *Kapitálu* sa Marx súhlasne vyjadruje o myšlienke recenzenta profesora Zibera, že každé veľké historické obdobie má svoje zákony pôsobiace pri vzniku, vývine a zániku tohto zriadenia. Marxov zákon prihliada na skúsenosť, ale nie je jednoduchou empirickou či štatistickou generalizáciou. Pôsobí skôr ako istý teoretický aj praktický regulatív, popri ktorom sa však na trhu uplatňuje aj ponuka, dopyt, konkurencia, daňové zaťaženie, úroková miera, miera inflácie a občas výrazne zasahujú aj živelné pohromy a sociálne nepokoje. Dnes nemožno zabúdať ani na vplyv takých tovarov, ako sú vedecko-technické informácie, vynálezy, patenty, licencie, pričom nezanedbateľné hodnotové aspekty majú aj s tým súvisiace služby.

Hanzel v článku uvádza, že v *Kapitáli* rozpracovaná vedecká teória dokáže vysvetliť všetky účinky – prejavy určitého typu ako momenty či stupne jednej podstaty a je budovaná substanciálno-monisticky. Pritom nie je jasné, či ide o podstatu kapitalizmu, alebo podstatu sveta. V prvom prípade vzniká otázka, či možno pracovný čas pokladať za substanciu, keďže v texte vystupuje skôr ako miera hodnoty a práci ako činnosti sotva možno pripisovať substanciálny charakter. Uvedená terminológia vyvoláva dojem, že nejde len o koketovanie s heglovským spôsobom vyjadrovania, ale že s týmto vyjadrovaním sa spája aj rozlišovanie práce a pracovnej sily, abstraktnej a konkrétnej práce, absolútnej a relatívnej nadhodnoty a ďalších momentov a dialektického nachádzania protikladov.

Okolnosť, že Newton podstatu gravitácie nevysvetľuje, možno chápať aj tak, že sa usiloval o exaktnosť a chcel sa vyhnúť útokom zo strany scholastikov. Pritom si uvedomoval aj hranice ľudského poznania a prirovnával sa k chlapcovi, ktorému sa na brehu mora podarilo nájsť niekoľko pekných kamienkov. Podobne ako Sagredo v Galileovom *Dialógu o dvoch systémoch sveta* pokladal asi za trúfalosť vyzdvihovať ľudské schopnosti a ich pojmovú a kategoriálnu výbavu ako meradlo toho, čo môže robiť príroda. O podstate gravitácie sa vyjadroval zdržanlivo azda aj preto, že mu, ako mnohým vtedajším astronómom a fyzikom, robila ťažkosť predstava pôsobenia prí-

ťažlivosti na diaľku v prázdnom vesmírnom priestore. To napokon robí ťažkosť aj súčasným autorom, ktorí si vypomáhajú predstavou o zakrivenosti priestoru, zavádzaním nateraz hypotetických gravitačných vln, spájaním gravitácie so zotrvačnosťou a pod.

Autor článku okrem iného uvádza, že sa opiera o práce B. Ellisa. Bude zaujímavé dozvedieť sa bližšie a konkrétnejšie, v čom sa oňho opiera. B. Ellis je filozof so solídnymi znalosťami modernej fyziky. Hlásí sa k realizmu a z týchto pozícií pristupuje aj k analýze mnohých otázok modernej vedy, v ktorej sa stretávame s pojmami gravitačného poľa, gravitačnými potenciálmi, s vektormi jeho intenzity.

Štúdiom prác starších autorov je dôležité a inšpiratívne. Interpretácia ich názorov by mala primerane zohľadňovať prínosy, ale aj to, čo je v nich prekonané, čo predstavuje už len historickú patinu, s vedomím, že sotva jestvuje jedine správny a pre všetky situácie vhodný prístup. Osobitne to platí o Hegelovi, ktorý miestami deklaruje snahu skúmať veci osebe, a inde zdôrazňuje konečnosť jednostranných rozumových určení. Tieto sú v jeho podaní neraz konfúzne a mnohoznačné, čo ho vedie k tomu, že jasne definované pojmy a rovnice vykladá špekulatívne a miestami až mysticky.

Na záver považujeme za potrebné pripomenúť, že pojem miery sa používa aj v teórii pravdepodobnosti, ktorá sa občas definuje ako miera možnosti, miera istoty či očakávania. Stretávame sa aj s mierou zavinenia, mierou rizika, tolerancie atď., čo svedčí o tom, že pojem miery nadobúda svoj obsah predovšetkým v súvislosti s riešením konkrétnych problémov.

LITERATÚRA

- [1] GALILEO GALILEI (1962): **Dialóg o dvoch systémoch sveta**. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava.
- [2] HANZEL, I. (2003): Newton, Hegel, Marx a problém miery. **Organon F** 10, č. 4, 397-411.
- [3] HEGEL, G. W. F. (1957): **Filozofia dejín**. Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, Bratislava.
- [4] MARX, K. (1950): **Bída filozofie**. Nakladateľství Svoboda, Praha.
- [5] VAVILOV, I. S. (1952): **Izák Newton**. Nakladateľstvo SAV, Bratislava.